

Almerigo Apollonio se je v obsežnem prispevku *Gli "Anni difficili" delle province illiriche (1809-1811)* lotil podrobne analize gradiva, predvsem iz tržaškega arhiva, ki se tiče obdobja francoskih guvernerjev Marmonta, Bertranda, Junota in Fouchéja. V tej številki je objavljen šele prvi del celotnega prispevka. V določeni meri je to nadaljevanje, predvsem pa dopolnitev dela M. Pivec Steić iz leta 1930, pa tudi predhodnih del avtorja samega, M. Pirjevec, G. Marušiča in drugih. Posebej poudarja razliko med uspešno in perspektivno vojaško organiziranostjo nove francoske administracije, in, kot kaže, neuspešno davčno in upravno organizacijo, ki je v bistvu tudi sama več požrla, kot je uspela zaslužiti - podobno kot beneška predhodnica - kljub revolucionarnim novostim. Zveni nekam domače?

V prispevku *Contributo alla tipologia delle chiese romaniche in Istria: le chiese uninavate con absidi inscritte* Damir Demanja obnavlja večkrat, naj spomnimo le na prispevke B. Marušiča in M. Zadnikarja ter B. Fučića, načeto temo o cerkvah z vrisano apsido oziroma z več vrisanimi apsidami. Uvršča jih v časovni razpon med 11. in 14. stoletjem. Avtor na karti razprostranjenosti cerkva upošteva le hrvaški del Istre in le bežno omeni cerkve v Istrski Sloveniji. Vsaj omeniti bi bilo treba enoapsidalno cerkvico na Mohoreču pri Sv. Antonu nad Koprno in izkopano, pozneje uničeno cerkev sv. Štefana pri Fijerogi (pri Pomjanu) ali pa uničeno cerkev sv. Marka pri Hrastovljah, vsekakor pa tudi Sv. Nedeljo pri Stari vasi. Posebej osvetljuje problem dvoapsidalnih cerkva: pri tem ne upošteva cerkve briksenskega tipa iz 11. stol. na blejskem Otoku. Pri opisih cerkva bi bilo morda treba upoštevati tudi ne čisto umetnostno zgodovinske podatke, saj se - morda slučajno ali pa tudi ne - v oltarjih teh cerkva pojavljajo sekundarno uporabljeni rimski napis (npr. sv. Jurij pri Završju, sv. Elizej v Draguču...).

Tretji prispevek med "Memorijami", z naslovom *Finanza pubblica e sistema fiscale nell'Istria Veneta del Sei-Settecento*, dolgujemo Egidiju Ivetiču. Ob morda dolgočasni temi avtor z analizo sistema javnih financ, dohodkov in odhodkov, zajetega in nezajetega pretoka blaga in storitev ter davkov, ugotavlja odnos med centrom in periferijo. Pokaže se, da nasprotno od splošno privzetega, ni center uspel izkoristiti province, pač pa je razrasla lokalna uprava, tudi na račun navidezne lokalne samostojnosti, uspešno porabljala sredstva. Obravnaval je blagajne za javna sredstva Kopra in Buzeta, ob tem pa še 16 provincijskih blagajn. Davčni pritisk se je stopnjeval zaradi vzdrževanja požrešnega upravnega aparata na lokalni ravni, pa seveda tudi zaradi utaje davkov.

Med Dokumenti bi naštel vrsto etnografsko obravnavanih prispevkov (Libero Benussi, *Di alcuni vecchi canti natalizi di Rovigno*; Paola Delton, *Credenze e superstizioni a Dignano*; Claudio Pericin, *Nomi di piante nella parlata istriota di Valle*; Roberto Starec, *La trattativa istriana dell'ottocento sulla viticoltura*; Denis

Visintin, *Contributo all'antica metrologia del Buiese*), ki vsi pomembno prispevajo k ohranitvi tudi ustnega izročila Istre, ki le prehitro izginja izpred naših oči in ušes. Posebej prispevek R. Starca se je neverjetno metodološko ujel s predavanjem Andreja Malničja na sestanku "Vino in vinska trta v arheologiji" letos maja v Kopru. Kulturnozgodovinski prispevki (M. Kozličić, G. Rieger *ed i suoi panorami della Dalmazia*; Attilio Krizmanić, *Lo stemma storico del Comune di Sanvincenti*; Lucio Nalesini, *Una tomba in stile siamese a Capodistria*; Giovanni Radossi, *Il testamento di G. M. Botteri 'Vescovo meritisimo di Pola' (1695-1729)*) kažejo na širino koncepta revije. Še posebej je to vidno v dveh obsežnih razpravah zgodovinskega značaja, in to avtorjev Antonia Miculiana (*Il castello di Valle d'Istria neki secoli XVII e XVIII e il catastico delle rendite, aniversarij et liuelli ...*) in Darinka Muniča (*I rapporti tra Fiume e Venezia nel secolo XV*). Slednji na osnovi v glavnem že izdane notarske knjige A. de Renna opiše stike Reke z Benetkami v 15. stoletju, a nakaže tudi nekatere značilnosti vsakdanjega življenja tistega časa na Reki (tedaj ne "Rijeki"!); uporabo jezikov (latinsko, italijansko, nemško, kranjsko ...) in predvsem ponovno osvetli "kvarnersko posest", nekako na meji med madžarsko-hrvaško, nemško in beneško državo. Enver Ljubanović je opisal rimske napise iz Senja in okolice (*Iscrizioni romane di Segna e dintorni*). Med njimi je posebej zanimiv oni, ki govori o prostem dohodu do vode tako plemenu Ortoplinov kot Parentinov. K temu bi bilo dodati tako B. Ilakovca kot tudi J. J. Wilkesa, predvsem pa J. Šašla *Aditus ad aquam* (Traditiones 5/6, Ljubljana 1976/77, 353-360 = *Pastorizia e transhumanza*, Opera Selecta, 522ss, Ljubljana 1992).

Na koncu naj mi bo dovoljeno, da ob tem izredno bogatem zvezku opomnim na slabo in težko čitljivo ilustrativno gradivo. Vsaj v prispevkih o cerkvah z vpisano apsido in o antičnih napisih iz okolice Senja slaba izvedba še posebej močno moti. Pripomba naj bo Središču v spodbudo, da pri finanserjih edicije izposluje kvalitetnejši tisk! Druga pripomba je malce bolj vsebinska: čemu je meja Istre enkrat na Dragonji, kot je to vidno iz prispevka D. Demanje? Ali pa je, kot je po UDK-ju na naslovnici vidno, Istra "hrvaška" in "slovenska", a vendarle je Istra "...divisa in partes tres, quorum una *Histria italica*", to je okoli Milj in Doline!

Matej Župančič

Darko Dukovski: SVI SVJETOVI ISTARSKI ILI JOŠ-NEPOVIJEST ISTRE PRVE POLOVICE XX. STOLJEČA. Pula, C.A.S.H., Histria Croatica, 1997.

Doktor humanističnih in teoloških znanosti Darko Dukovski kot mlad in ploden avtor oznanja svojevrstno prelomnico v sodobnem prikazu istrske in tudi hrvaške

novejše zgodovine. "SVI SVJETOVI ISTARSKI" je njegova prva knjiga, izšla l. 1997, s katero pristopa k obravnavi istrske zgodovine prve polovice 20. stoletja na način, ki je za zgodovinarja precej neklasičen, saj zgodovinsko snov nadgrajuje s sociološkim pa tudi antropološko-etnološkim pristopom.

Že z začetnim stavkom uvodnega poglavja "Ovo je knjiga o ljudskom postojanju" postaja jasno, da ne gre za suhoparno zgodovinsko študijo, ampak za prijazno in vsakomur razumljivo branje, zanimivo in novo znanosti in stroki.

Knjiga je zgodovinsko-socialna analiza o "elitah in marginalcih, privilegiranih in outsiderjih, mentaliteti obstanka in sožitja" hrvaških, slovenskih, italijanskih pa tudi drugih (romskih in židovskih) istrskih družin. Prikaz istrske družbe prve polovice 20. stoletja po besedah avtorja zajema "podzgodovinske ali še-ne-zgodovinske dogodke in procese, neobremenjene z velikimi imeni in fascinantnimi zgodovinskimi prelomnicami".

V drugem poglavju "Sastavnica moguće povijesti mentaliteta" avtor analizira pomen in metodologijo raziskovanja sveta istrskih mentalnih sklopov. Življenje istrskega prebivalstva prve polovice 20. stoletja se bistveno spreminja v materialnem, duhovnem in kulturnem pogledu. Za hrvaško in slovensko ruralno prebivalstvo je značilno, da se vse bolj socializira v mestnih okoljih.

V prvem delu tretjega poglavja "Stalna socialna preustrojstva" (Stalne socialne spremembe) je predstavljena socialna konfiguracija prebivalstva Istre od začetka 20. stoletja do 1918. Slednje je bilo obdobje, ki ga je zaznamovala predvsem gospodarska in iz tega izhajajoča tudi družbena kriza. Istra je bila razdeljena na šest kotarskih kapetanatov od l. 1869 do l. 1918 (koprski, poreški, puljski, pazinski, voloski, lošinjski). V drugem delu tretjega poglavja "Zakaj, kam in kdo iz Istre" je govora o migracijskih in industrializacijskih procesih, ki so v Istri kot tudi drugod po svetu potekali istočasno. Istrsko hrvaško, slovensko in italijansko prebivalstvo se je v začetku 20. stoletja do prve svetovne vojne izseljevalo pretežno v Trst, takratni "emporij avstrijske monarhije". Delovna sila je bila zaradi konkurence poceni, sploh pa nekvalificirana. Ob koncu dvajsetih in začetku tridesetih let se je fašistična oblast v Istri začela nekoliko bolj zanimati za socialno problematiko. Po drugi strani se bile cilj uvajanja ti. "politične bonifikacije" predvsem gospodarske spremembe v korist italijanskega prebivalstva. Socialne spremembe v korist hrvaškega in slovenskega prebivalstva so vedno ostajale v ozadju.

V četrtem poglavju "Svijet temeljnih slojeva i društvene elite" (Svet temeljnih slojev in družbene elite) je predstavljeno obdobje prve pol. 20. stoletja, ko v Istri potekajo procesi zapoznele industrializacije, tehnološke modernizacije in v političnem smislu nacionalne integracije. Ob tem avtor odpira problematiko nastanka in delitve temeljnih družbenih skupin. Zgodovina temelj-

nih družbenih skupin postaja tudi zgodovina temeljnih družbenih in državnih institucij oz. splošna uradno priznana zgodovina. Razlikuje *vaške ruralne* in *mestne urbane* temeljne družbene skupine. V ruralnih okoljih so temeljne skupine predstavljene znotraj *veleposestnikov* in *veleposestniških družin*. Teh je v Istri bilo bolj malo, so pa edini pravi predstavniki svojega stanu. Sledijo *trgovci* in *vaški obrtniki*.

Mestna okolja v Istri označuje večja niansiranost družbenih skupin: maloštevilni istrski *industrialci*, npr. Paul Kupelwieser, lastnik Brionskih otokov, eden od najzaslužnejših magnatov, ki je spodbujal industrializacijo in modernizacijo južne Istre, oziroma *delničarji* in *lastniki* različnih podjetij in denarnih institucij so bili pripadniki ti. istrskega jet seta. V urbane družbene skupine in sloje sodijo še: *podjetniki*, *trgovci*, *obrtniki*, *lastniki manjših tovarn*, predstavniki *delavske aristokracije* (visoko kvalificirani delavci in mojstri), *lastniki nepremičnin* (rentijeri, lastniki hiš). V obdobju med dvema svetovnima vojnama se v te sloje prištevajo tudi *politiki*, *intelektualci* in *svobodni poklici*. Slednji predstavljajo najbolj nestabilen družbeni sloj ali skupino, ki je skozi zgodovino doživljala radikalne notranje spremembe. Svet temeljnih družbenih slojev in družbene elite avtor predstavlja skozi naslednja tematska področja: meščanski sloji: srednji meščanski sloj je bil najštevilnejši in najpomembnejši nosilec procesov modernizacije v začetku 20. stoletja. Od drugih družbenih slojev so se meščani razlikovali evidentno in transparentno, npr. "obleka dela človeka", pa tudi po etičnih in estetskih vrednotah, specifičnih za njihov stan. Kvalificirani delavci v Istri predstavljajo t.i. delavsko aristokracijo in so svet zase. Njihov glavni moto je bil: "pošteno opravljeno delo za pošteno plačilo; zavedamo se, kaj nam pripada in koliko bomo dobili, ravno tako vemo, kaj nam ne pripada in česa ne bomo nikoli dobili". Specializirani delavci iz monarhije so prihajali v ladjedelniško industrijo v Miljah in v Puli. Ti delavci v arsenalih, t.i. arsenaloti, s sabo prinašajo ne samo svoje tehnično znanje, ampak tudi kulturne in druge srednjeevropske navade. Pula postaja stičišče dveh kontrastnih svetov: enega sodobnega, modernega in tehnokratskega, drugega ruralnega, tradicionalnega in patriarhalnega. Svojevrstna zanimivost je tudi svet industrijalcev in magnatov ter njihov vpliv na splošni razvoj Istre. Veleposestniki so opisani kot ohranjevalci vrednot srednjeveških gospodarjev. Družinski svet meščanske elite in temeljnih slojev poudarja družino kot mikrosvet meščanskih slojev. Italijanski intelektualci, marginalizirana politična elita, predvsem učitelji, ki so ostali izven fašističnih strankarskih struktur, so svoje nestrpnost z uradnim režimom plačali z deportacijo v najmanj razvite kraje Italije.

Dukovski se med ostalim v svoji študiji ukvarja tudi z antropološkim fenomenom staranja. Izpostavlja razlike v življenjski dobi, ki je bila precej opazna med revnimi

in bogatimi sloji. Staranje je za nekvalificirane delavce in revne sloje povzročalo pravo katastrofo, pojavljale so se profesionalne bolezni, dobivali so slabše službe in podobno. Za bogate so srednja leta predstavljala urejen status in vrhunec kariere.

V petem poglavju "Svijet rubnih društava u Istri" (Svet obrobni družb v Istri) avtor analizira po določenih izbranih tematskih sklopih naslednje probleme: splošni značaj socialne, politične, gospodarske in kulturne marginalnosti; temelje socialne marginalnosti hrvaškega etnikuma; izoliranost, razlastitev in marginalizacijo hrvaških intelektualcev; primere spopada temeljnih in marginalnih slojev; nastanek mestnih in vaških revežev; notranji svet revnih ruralnih in urbanih družin; problem stanovanja; socialno integracijo Židov v Istri prve polovice 20. stoletja in večne marginalce: romske družine v Istri od l. 1900 do l. 1950 ter njihovo nezmožnost socializacije.

Splošni pomen socialne, politične, gospodarske in kulturne marginalnosti obrobni družb v Istri avtor začne s podajanjem vsaj približne tipologije družbene margine v Istri. Med marginalne družbene skupine prištevava: Rome, Žide, ženske nasploh, homoseksualce, potepuhe, prostitutke, osebe brez stalne zaposlitve in stalnega bivališča, bolnike, različne družbene outsiderje, kot so: berači, kaznjenci, tihotapci, tatovi, morilci...). Eno od konstant istrskega marginalizma predstavljajo priseljenci.

Sploh pa priseljenci iz ruralnih v urbana okolja povzročajo nenehne oscilirajoče procese. Priseljenci se morajo vedno znova privajati na mestni ritem življenja in mentaliteto urbanega okolja. Avtor se ob tem sprašuje, ali je novonastala mentaliteta priseljencev "mentaliteta pod pritiskom" ali "prisilna mentaliteta". Za njih je značilno, da se v najboljšem primeru približno v tretji generaciji uspejo izvleči iz marginalnega okrožja.

Vsa ta neelitna subkultura potrebuje po mnenju avtorja nadaljnje in bolj poglobljene zgodovinsko-antropološke študije. Obenem opozarja, da se do danes znanstveniki še niso začeli resno ukvarjati z raziskovanjem povezanosti marginalnosti in procesov akulturacije, asimilacije oz. oblikovanja osebnosti na osnovi lastnega mnenja o sebi, lastne ogroženosti, nepomembnosti, nemoči. Sistematične raziskave te problematike, ki vključujejo sodobne metode ustne zgodovine (oral history) in globinskega intervjuja in zajemajo tri generacije ene družine, avtor predivideva v prihodnjih obravnavah.

V obdobju med dvema svetovnjima vojnama so predstavljali najbolj izpostavljeni, preganjani, marginalizirani socialni sloj v Istri hrvaški in slovenski učitelji. Ekonomska sredstva se v tem času maksimalno izrabljajo v politične namene. Marginalnost v smislu socialnega statusa je postala vse pogostejši pojav istrske družbe. Socialno podzemlje je po besedah avtorja živelo na samem robu zakona in socialne eksistence.

Avtor med ostalim poudarja, da se je o ostalih družbenih slojih pisalo in raziskovalo marsikaj, medtem ko so bili subkulturni sloji marginalizirani in ta "istrska enigma" je do danes ostala "skrivnost in temačen del kolektivnega spomina".

Poglabljanje revščine določenih mestnih in vaških slojev je bilo močno po prvi svetovni vojni. Istra je kot najvzhodnejša italijanska pokrajina vse bolj postajala slepo črevo italijanskega gospodarstva in trgovine. Po kapitulaciji Italije l. 1943 prevzemajo oblast in skrb o prebivalstvu prevladujočega ruralnega dela polotoka NOO-ji.

"Od elite do margine: socialna integracija Židov v Istri"; v prvi polovici 20. stoletja so Židje v Istri, tako kot tudi v ostali Evropi, dejansko preizkusili življenje tako elite kot tudi margine. Eno od največjih židovskih enklav je bil vsekakor Trst, takrat razvit trgovski in pristaniški center. V razvitih mestnih okoljih Istre so se Židje nahajali na samem vrhu družbene piramide in v teh slojih so bili popolnoma pozitivno konotirani. V revnejših delavskih in ruralnih slojih, čeprav so se hitro socializirali pa tudi asimilirali, niso bili priljubljeni. V glavnem so jih obtoževali za lasten slab družbeni status in revščino. Dukovski odpira še eno dokaj nepriljubljeno in skorajda sporno vprašanje: zakaj se je tako veliko število Židov vključevalo v fašistično gibanje. Stara zgodba o mednarodni židovsko-komunistični zaroti, lansirana italijanski javnosti od 1935. leta, je označila začetek organizirane antižidovske kampanje tudi po Istri. Židovsko vprašanje je fašistična oblast "urejevala" z uvajanjem Rasnega zakona ter z močno marginalizacijo in diskriminacijo židovskega prebivalstva. Ker so v Istri prevladovali mešani zakoni tudi v židovskih družinah, ki so po prvi svetovni vojni že prestopile v katoliško veroizpoved, je fašistična oblast s težavami opravljala popise prebivalstva. Po kapitulaciji Italije in s prihodom Nemcev se je situacija radikalno poslabšala. Ne glede na to, ali so bili člani fašistične stranke, ali jih je Rasni zakon pomiloval, ali so pripadali določenim posebnim kategorijam, so bili vsi deportirani v koncentracijska taborišča. Po drugi svetovni vojni se je v Istro priselilo razmeroma malo židovskih družin iz kontinentalnih delov Hrvaške in takratne Jugoslavije. Njihovo priseljevanje je potekalo vzporedno z izseljevanjem italijanskega pa tudi hrvaškega in slovenskega prebivalstva iz Istre. Novonaseljene židovske družine so se hitro socializirale, v mešanih zakonih so se Židje v drugi generaciji kulturno in nacionalno popolnoma asimilirali.

Romske družine v Istri od l. 1900 do l. 1950 ter njihova "nezmožnost" asimilacije je poglavje, za katerega bi lahko rekli, da ga je avtor posebno subtilno prikazal. Ti večni marginalci, marginalni marginalci, marginalci družbene margine, eksistencialni outsiderji, so stigmatizirani v vseh družbah kot najnižji sloj in najnižja oblika človeške eksistence. Njihova marginalnost je popolna in za njih avtor pravi, da so edini pravi

istrski marginalci. Romski nomadi so v Istro prihajali in odhajali, bogatili s svojo pisano folkloro ruralno in urbano življenje polotoka. Niti v enem režimu niso uživali meščanske svobode, sploh pa v času Italije, ko jih je fašistična oblast v imenu rasnih zakonov še dodatno preganjala. Zanimivo je, da so rasni zakoni vseeno razlikovali Rome arijce, katolike in ostale Rome. Romi iz Italije so bili v glavnem arijci, katoliki, in jim je država dodeljevala nekakšno materialno pomoč. Tako so se italijanski Romi materialno razlikovali od ostalih Romov. Po drugi strani je res, da je fašistična država s tem hotela le pokazati svojo skrb za "italijansko ljudstvo". Po drugi svetovni vojni so se iz vseh republik bivše Jugoslavije v Istro priseljevale romske družine: katoške, pravoslavne, muslimanske, različnih jezikov, kultur, navad, običajev. Te romske skupine so postajale del istrskega mozaika.

"Svet bolnih in hendikepiranih" je poglavje, v katerem se avtor ukvarja z zdravstveno in higiensko zaostalostjo istrskega polotoka. Največ boleznih je bilo med revnimi sloji. Maloštevne humanitarne in karitativne organizacije so zaradi finančnih težav omejeno funkcionirale. Od l. 1945 do l. 1950 se dviguje standard zdravstvenih uslug, razvija se vse bolj funkcionalna zdravstvena mreža.

Posebno poglavje je Dukovski posvetil ženski problematiki. In če je senzibilna obravnava revnih, neopaznih, nepomembnih posameznikov pa tudi robnih in marginalnih družbenih skupin in slojev v Istri že prevzela bralca, je v poglavju "Zasebni svijet žena" (Zasebni svet žensk) vsekakor dosegla svoj vrhunec. Mogoče tudi zaradi tega, ker je avtor k ženski tematiki pristopil kot k splošnemu in univerzalnemu problemu. Podaja temeljne značilnosti žensk v ruralnih in urbanih okoljih. Čeprav je bil oče pater familias, je v družini vladala ženska, njena beseda je bila odločujoča, po drugi strani pa je bila v javnosti podrejena. Začetek 20. stoletja je zaznamoval vse močnejši boj žensk za osnovne človeške, ekonomske in politične pravice. V Istri je bila na področju meščanske in politične emancipacije žensk najbolj aktivna labinska socialistka Giuseppina Martinuzzi. Druga svetovna vojna prinaša velike spremembe v zavesti ljudi tudi o vlogi ženske v družbenem življenju. Večina žensk je bila že navajena na samostojno vzdrževanje in popolno ekonomsko neodvisnost.

Avtor se ukvarja tudi z meščansko in politično emancipacijo žensk, obravnava marginalnost žensk v odnosu do spolnosti, probleme spolnih odnosov pred poroko, nezakonskih zvez in podobno. Zanimivo je tudi znanstveno "odkrivanje" skorajda popolnoma zatajene problematike prostitucije - "ženske na robu obrobja". Prostitucija v Istri med dvema svetovnima vojnama kot boj za obstanek, "dopolnilna" dejavnost, masovna, ulična, mladoletna, hotelska, nizka, srednja, visoka je predvsem posledica procesov industrializacije in modernizacije, gospodarske zaostalosti, revščine in nenehnega

prestrukturiranja istrske družbe.

Svojevrstna posebnost je tudi "Svet istrskega podzemlja - Cosa nostra istriana". Ta marginalnost z druge strani zakona, socialno razbojništvo, je bilo v Istri dokaj razvejano. Tihotapljenje in razbojništvo je predstavljalo najboljše protizakonito dejavnost. Pogosti so bili medsebojni obračuni razbojnikov in karabinjerjev. Edino, kar bi se lahko povedalo v prid fašističnemu režimu, je, da se je odločno postavil po robu razbojništvu in organiziranemu kriminalu. Z zakonitimi in nezakonitimi metodami so popolnoma eliminirali številne razbojniške bande in organizacije znotraj mafije.

"Svet političnega elitizma in marginalizma" obsega predvsem politični elitizem italijanskega in politični marginalizem hrvaškega in slovenskega prebivalstva od začetka 20. stoletja do konca druge svetovne vojne. Po tem obdobju prihaja do "enakosti v revščini" kot predpogoju političnega elitizma "nove dobe". Pogoste administrativne perturbacije so pri prebivalstvu Istre ustvarjale nezaupanje do centralne oblasti in občutek splošne politične marginalizacije. Avtor navaja, da se je tako udomačil ljudski pregovor "provizorio za vajak" (začasno za vedno). Iz takšne marginalnosti in občutka nemoči za kakršnekoli spremembe, ki bi bile v interesu prebivalstva, je nastalo stanje splošne apolitičnosti, neprilagodljivosti, nesprejemanja in zoperstavljanja državni oblasti. V socialnem pogledu se v obdobju po drugi svetovni vojni odvijajo intenzivni procesi naravne asimilacije. Mešani zakoni so pogostejši kot kdajkoli prej. Bivši socialni marginalci postajajo pripadniki nove politične elite. Slednje je pogosto posledica radikalnih družbenih sprememb.

"Namesto zaključka" avtor na koncu povzema naslednje:

- da so vsi istrski svetovi, vidni ali nevidni, povezani v mrežo kolektivnega spomina;
- da so se najmočnejši pretresi in diferenciacije dogajale v družinskih krogih;
- z zapoznelo industrializacijo in modernizacijo se je spreminjala socialna slika Istre;
- od razpada Avstro-Ogrske monarhije se na tem prostoru gospodarski, kulturni in politični elitizmi niso ujemali, ne v času fašizma ne v obdobju komunizma;
- od vseh primerov elitizma je največje spremembe doživljala t.i. kulturna elita.

Ravno s kulturnimi impresijami avtor zaključuje publikacijo. Medtem ko so režimski kulturni elitizmi bežali od ljudstva, umetnosti, pravih kulturnih vrednot, čeprav v imenu le-teh, je po drugi strani potuhnjena, lahko bi rekli opozicijska kulturna elita svoj spiritus movens in inspiracijo iskala v prvinskih koreninah istrske ljudske kulture.

Knjiga je bogato ilustrirana, vsako poglavje je podkrepljeno s fotografskim materialom, ki se nanaša na obravnavano obdobje. Slednje nam še najbolj približuje

in podoživlja preteklo življenje na tem območju. Vsaka slika je življenje zase, spomin nekoga, vsekakor pa dokument raziskovalcu. Tudi v tem je dodatna vrednost knjige, po besedah avtorja njena "preteklost za prihodnost".

Nenazadnje je treba poudariti bibliografsko prilogo pričujočega dela. Poleg uporabe strokovne literature, monografij, znanstvenih in strokovnih člankov se avtor opira tudi na manj znane vire, kot so: arhivski fondi policijskih in sodnih organov, različnih socialnih ustanov, bolnišnic, popravnih ustanov, karitativnih organov. Avtor je sam zbral tudi do sedaj neznano gradivo navadnih, vsakodnevnih, anonimnih ljudi v obdobju od 1989 do 1996. Ob tem je zelo zanimiva in koristna uporaba italijanskega, hrvaškega in slovenskega časopisnega materiala, ki je izhajal na območju Istre od 1919 do 1924 in ki ga je avtor v zadnjem poglavju "Viri in literatura" pregledno predstavljal (Alabarda, Adriatico Nostro, L'Azione, Banca della Venezia Giulia, Corrier Istriano, Edinost, Era Nuova, Foglio d'Ordini, Gazzetta Ufficiale, Gerarchia, Hrvatski List, Istarska Riječ, Il Giornaleto di Pola, Il Lavoro, Il Nazione, Il Nuovo Giornale, Il Popolo d'Italia, Il Popolo di Trieste, Istarski list, Istria Agricola, L'Ardito, L'Arena di Pola, L'Istria Popolare, La Nazione, Notiziario Mensile P.N.F., Osservatore Triestino, Poler Tagblatt, Pučki prijatelj, Porta Orientale, Stara Naša Sloga, Učiteljski list).

Na koncu bi lahko rekli za "vse istrske svetove", da se zdaleč niso izčrpani, ostaja jih najbrž še veliko neodkritih, nedorečenih. Pričujoča knjiga je odprla celo vrsto novih vprašanj, dilem, raziskovalne radovednosti o nenehnih procesih migriranja, prepletanja, mešanja, akulturacije, asimilacije, hibridizacije, sinkretizmov, konfliktov, predvsem pa sožitja.

Karmen Medica

Almerigo Apollonio: L'ISTRIA VENETA DAL 1797 AL 1813. Gorizia, Istituto Regionale per la Cultura istriana, 1998, 330 strani.

Leta 1998 je pri Goriški knjižni založbi izšlo obsežno delo A. Apollonia z naslovom "L'Istria Veneia dal 1797 al 1813". Izid sta omogočila in podprla Pokrajinski inštitut za istrsko kulturo v Trstu (Istituto Regionale per la Cultura Istriana di Trieste) in Dežela Veneto (Regione Veneto).

Apollonio, Pirančan po rodu (1928), se je zgodovinski znanosti posvetil šele po letu 1989, vendar je v preteklem desetletju raziskal in obdelal številna poglavja novejših istrskih zgodovine; med njimi izstopa obsežnejša razprava o iredentizmu z naslovom "Autunno Istriano" (Atti del CRS Rovigno, 1992), sledijo številni članki in razprave s področja upravne in politične zgodovine nekdanje beneške Istre oziroma Avstrijskega primorja v

18. in 19. stoletju. Tudi obdobju francoske uprave v Istri se je avtor že predhodno posvečal, med vidnejšimi je njegova razprava "Una cittadina istriana nell'eta napoleonica: Pirano 1805-1813 (Atti del CRS Rovigno, 1993).

Na obdobje 1797-1813 lahko seveda gledamo kot na značilno prehodno obdobje, v katerem so vse notranje upravno-teritorialne spremembe v Istri imele bolj ali manj provizoričen značaj. Kljub temu so vse te kratkotrajne upravne in sodne spremembe hkrati imele velik političen in družbeni pomen, saj so procesi likvidacije fevdalnih političnih struktur in pričetki njihove preobrazbe tudi na istrskih tleh omogočili oblikovanje meščanske družbe.

Vse te spremembe so torej imele za Istro prelomni značaj, zato se je zgodovinarje že v preteklosti dokaj pogosto lotevalo raziskav navedenega obdobja; bolj obsežno sicer v italijanskem kot hrvaškem in slovenskem zgodovinarstvu. Za najizčrpniji prikaz še vedno velja delo G. Quarantottija "Trieste e l'Istria nell'eta napoleonica", Firenze 1954, sicer pa so se med italijanskimi avtorji s tem obdobjem istrske zgodovine ukvarjali še A. Cherini, G. Netto, G. Saba, G. de Vergottini, D. Venturini, E. Apih, U. Cova in številni drugi, med hrvaškimi pa v zadnjem obdobju predvsem G. Crnković, D. Roksandić in N. Šetić.

Apollonijevo delo lahko ocenimo torej kot nekakšno sintezo oziroma dopolnjeno izdajo dosedanjšega italijanskega zgodovinarstva o navedenem obdobju z nekaterimi novimi, kritičnejšimi pogledi, ugotovitvami in zaključki, ki temeljijo predvsem na raziskavi in obdelavi obsežnega arhivskega gradiva nekaterih naših, zlasti pa italijanskih arhivov.

V prvi vrsti gre za bogate arhivske fonde "Atti Amministrativi dell'Istria 1797-1813" Državnega arhiva v Trstu, ki pa je bil s preureditvijo registra raziskovalcem na voljo šele po letu 1994. Na podlagi tako zbranega in urejenega arhivskega gradiva je avtor dokaj izčrпно in podrobno obdelal celotno avstrijsko upravo v letih 1797-1805, ki jo sicer delimo na obdobje "Provizorične pokrajinske vlade v Istri 1797-1804" (Governo Provvisorio dell'Istria 1797-1804) in obdobje "Istrskega okrožnega urada 1804-1805" (Capitanato Circondariale dell'Istria 1804-1804). Obe obdobji, hkrati z uvodom, ki osvetljuje ekonomske, politične in družbene razmere v beneški Istri v drugi polovici 18. stoletja, predstavljata prvi del avtorjevega zajetnega dela o Istri v prehodnem obdobju 1797-1813.

Za razliko od avstrijskega je avtor za francosko obdobje, zlasti za obdobje Italijanskega kraljestva 1806-1809, črpal večino podatkov iz bogatih fondov Državnega arhiva v Milanu (Archivio di Stato di Milano), za kasnejše obdobje Ilirskih provinc tudi fonde Arhiva Slovenije v Ljubljani in Pokrajinskega arhiva v Kopru, predvsem arhivskega gradiva v Piranu.

Iz obsežne obdelave avstrijskega obdobja, kjer avtor nekatera ključna vprašanja obdeluje predvsem v VII.,